

DEĞERLENDİRMELER

V. A. Terent'ev, Drevnejsie tjurksko – samodijskie jazыjovye kontakty. *Journal de la Soci te Fino-Ougrienne* 88, 1999, 173 -200

Son yıllarda Sibiryoloji veya Sibiry dil bilimi adını verebileceğimiz yeni bir bilim kolunda büyük gelişmelere tanık oluyoruz. Bu bilim kolu Sibiry dilleri arasındaki yakınlık sorunlarına büyük bir ağırlık vermektedir. Doğal olarak, Sibiry dillerinin geçmişi ve yapısı da Sibiryoloji çalışmalarında özel bir yer tutar. Bugüne değin Sibiry dillerinin ve bu dillerin bağılı olduğu ana dillerinin geçmişinin rekonstrüksiyonu yolunda köklü çalışmalar gerçekleştirilmiştir. O açıdan türlü kronolojik düzeylerde, Sibiry dilleri arasındaki ilişkilerin açıklanması üzerinde durmak sırası gelmiştir. Daha açık bir deyişle, bu diller arasındaki yakınlık bağlarının nerede bittiğinin anlaşılması ve karşılıklı ilişkilerin nerede başladığının ortaya çıkarılması sorunların çözümlenmesi güncellik kazanmıştır.

Samoyed dilleriyle başka diller arasındaki ilişkilerin bir bölümü özenle işlenmiştir. Aulis J. Joki'nin *Die Lehnwörter des Sajansamjedischen* (Helsinki 1952), Péter Hajdú'nun "Die ältesten Berührungen zwischen Samojuden und jennisseischen Völkern" (*Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 3, 1953, 75-103), V. A. Polyakov'un "Über die selkupischen Lehnwörter im Jugischen und Ketischen" (*Sovetskoe fino-ugrovedenie* 16, 1980, 216-222), E. A. Helimski'nin "Keto-Uralica" (*Ketski sbornik Leningrad* 1982, 238-251) çalışmaları Samoyed-Yenisey ilişkilerine örnek olarak gösterilebilir.

Sibiry dil ve diyalektlerinin dil bilimine kazandırılmasını çalışkan Finbilgini Matias Aleksanteri Castrén'e borçlu olduğumuzu biliyoruz. Onun açtığı çığırda da daha çok Fin araştırmacılarının emek verdikleri bir gerçekedir.

Örneğin Kai Donner'in "Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojuden und Türken" (*Journal de la Soci te Fino-Ougrienne* XL: 1, 1924, 1-42) adlı çalışması Samoyedlerle Türklere arasındaki ilişkilere yönelik bir katkıdır. G. J. Ramstedt ekolünün görüşlerini paylaşan yazar, Samoyedçede kullanılan Türk kökenli alıntıların, Çuvaş özelliklerini taşıyan kolun ortak Türkçeden ayrılmasından önceki çağlarda geçtiğini dile getirmiştir. Donner savını doğrulamak için 'göbek', 'samur', 'kış', 'yüz(100)', 'at', ve 'ikiz' anlamına gelen birtakım sözlerin Türkçeden alındığını öne sürmüştür.

Donner'in bu çalışması bilim çevrelerine ilgiyle karşılanmıştır. L. Ligeti (Körösi Csoma-Archivum II, 1926, 187-192) Donner'in çalışmasına yönelik olarak Türkoloji açısından birtakım eleştiriler öne sürmüştür. Donner'in ortaya attığı sav sağlam çıkmamışsa da, bir bölümü Fin dillerince ortaya konulmuş olan etimolojiler bilim çevrelerini sık sık uğraştırmıştır.. Örneğin Gyula Németh, *A honfoglaló magyarsák*

kialakulasá (Budapest 1930) adlı eserinde (118-119 s.) Samoyed dillerinde gördüğümüz alıntıların Bulgar Türkçesinden kaldığını yazmıştır. Eserinin yeni (1991) baskısında (110-111. S.) Németh yeni bir değerlendirme yaparak yalnız Türkçe 'yüz (100)' Samoyedce *yur* ve Türkçe *yont* Samoyedce *yuna*, *yunta* birleştirmelerinin sağlamlığına güvendiğini belirtmiştir.

Son olarak, L. Ligeti, *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban* (Budapest 1986) adlı eserinde de Samoyed dillerindeki Türkçe öğeleri yeniden gözden geçirmiştir. (495-497. s.)

Ligeti'ye göre, Donner sınırlı sayıdaki Samoyedce-Türkçe birleştirmelere dayanarak hipotezlerden oluşan görkemli bir yapı kurmuştur. Bu yapay yapı çok geçmeden çökmüştür. Ancak daha önce seçkin Fin dil bilimcilerinin öne sürdükleri etimolojiler Donner'in kuramından sonra da yaşamda kalmışlardır.

Ligeti'nin belirttiği gibi, Németh, Ramstedt'in Altay kuramına katılmamış, rotasizm ve lambdasizme yönelik görüşünü benimsemiştir. O nedenle Samoyedcenin eski Türkçe öğeleri Çuvaş özellikleri taşıyan "Bulgar Türkçesinden" geçmiştir. Németh, Bulgar Türkçesinden kalma rotasizm ve lambdasizm damgalı alıntılar üzerinde durmuştur. Ancak, bu alıntılara dayanan çıkarımları hipotezden başka bir şey değildir.

Kai Donner'den sonra V. A. Terent'ev'in çalışması eski Türklerle Samoyedler arasındaki dil ilişkilerine yönelik yeni bir katkıdır. Yazar bu soruna ilişkin yazı ve yayınları gözden geçirdikten sonra Türk ve Samoyed dilleri arasındaki söz alış verişleri üzerinde durmuştur. Özellikle bu alış verişlerde alıntılama yönünün belirlenmesindeki kriterleri tartışmıştır.

Daha sonraki V. Z. Terent'ev etimolojik materyallere geçmiştir. Çalışmanın bu bölümünde eski Samoyedçeden eski Türkçeye geçen alıntılar değerlendirilmiştir. Bu alıntılar arasındaki özel olarak tartışılmaya değer birtakım örnekler göze çarpar. Bununla birlikte, çağdaş Sibiry Türk diyalektlerinde kullanılan *kat* 'çilek' biçiminin Samoyedceden geldiği açık olarak anlaşılıyor. Buna karşılık eski ve yeni Türk diyalektlerinde yaygın olarak geçen *tut* 'larch-tree' (181-182. s.) biçiminin kökeni tartışılmaya açıktır. Bununla birlikte, yaşayan Türklerin dilinde kullanılmadığına ilişkin gözlemi düşündürücüdür.

Eski Türkçeden Samoyedceye geçen sözlerin çokluğunu vurgulamak gerekir.

V. A. Terent'ev alıntılanma yönü anlaşılmayan birtakım örnekler de saymıştır. (188. s.) Bu örnekler arasında Türkçe *yunt* 'at' biçimi de geçer. Etimolojik sözlüğümde bu biçimin kökeninin tartışmalı ve karışık olduğunu açıklamıştım. Yazara göre, *yunt* Sibiry dillerinde ortak bir gezgin sözdür.

Daha sonra karışık kökenli örnekler üzerinde duran V. A. Terent'ev daha çok Moğolcadan alındığı anlaşılan sözleri sıralamıştır.

Sibiry dillerinde ortak olarak kullanılan sözlere gelince V. A. Teent'ev Türk diyalektlerinde bir tür balığa verilen bal adını birtakım Samoyedce biçimlerle karşılaştırmıştır ki yanlıştır. Ona göre *kaburğa* Sibiry dillerinde ortak bir biçimdir.

Anlaşılan *kaburğa*'nın Moğolca olduğu yazarın gözünden kaçmıştır. Bu grupta yazarın ortak Türkçe *kaya* biçimine yönelik etimolojik karşılaştırmaları da düzeltilmeye açıktır.

Çalışmanın sonunda yazar reddedilen karşılaştırma eleştirel süzgeçten geçirmiştir. (193-194. s.).

Sonuç olarak, Türkler ve Samoyedler arasındaki karşılıklı ilişkilerin eskiden öngörüldüğünden daha sıkı olduğu anlaşılıyor. Samoyedlerin Türklerin Türklerin kuzeyinde uzanan topraklarda yaşadıklarını biliyoruz. O açıdan eski Samoyed diline geçen birtakım sözler taygadaki yaşamın özellik ve gerçeklerini yansıtan sözler ise temel söz dağarcığını ve kültür düzeyini oluşturan öğelerdir. Çünkü Türkler saha gelişmiş bir güney topluluk oluşturuyordu. Samoyed dillerinden Türkçeye Samoyedçeden geçen öğeler arasında belli başlı söz türleri ve fiiller de vardır.

Söz alış verişlerindeki yönlerin belirtilmesinde bilimsel kriterlerin değerlendirilmesi sonunda, eskiden tartışmasız türkizm sayılan birtakım sözler ayırt edilerek sözlüğün üçüncü bir dilden gelen bölümüne geçirilmiştir. Bu bağlamda her ik dilde (Tibet)-Çin dillerinden geçen alıntılara açıklık kazandırılmıştır.

“Ural dilleri”ni gözden geçirirken Samoyed dillerinden söz edildiğini saymayacak olursak, ülkemizde Samoyedlere ve dillerine yönelik bilimsel bir yayın yapılmamıştır. Bu boşluğu geçici olarak doldurmak düşünce ve çabasıyla V. A. Terent'ev'in çalışmasını Türk Dili yapılarında ana çizgileriyle özetleyerek değerlendirdik. Bu çalışmanın bir çok açıdan tartışılmaya açık olduğunu vurgulamak gerekir.

Prof. Dr. Hasan EREN